

З НАГОДИ ВИХОДУ МАКЕДОНСЬКОГО НОМЕРА

Блаже Ристовський

Ми сердечно вітаємо ініціативу видання спеціальних випусків журналу, які представляють етнографію та фольклористику окремих народів. Для нас це має особливе значення, оскільки історичні долі македонського та українського народів та їхні культури мають тисячолітні зв'язки та взаємини. Сучасне співробітництво розкриває наші глибокі корені та вказує на обопільний благотворний вплив для подальшого розвитку.

Попри те, що Македонія дала слов'янам писемну мову (IX ст.), внаслідок особливих історичних умов розвитку на балканських теренах вона останньою здобула національну свободу у своїй державі, а також і послідовний науковий розвиток, включно з етнографією і фольклористику, розпочала лише в середині ХХ ст. До того нас представляли переважно іноземні автори, яким нерідко бракувало знань у галузі етнографії та культури цієї колишньої турецької провінції.

Водночас македонська слов'янська писемність і культура впродовж восьми століть безперервно розвивалася в лоні Охридської архієпископії (аж до її адміністративного скасування рішенням султана в 1767 році). Перші записи македонських народних пісень сучасною мовою відносяться до XVI ст., а перші друковані видання з'являються вже на початку XIX ст. Македонія, що містилася в центральній частині європейської Туреччини, незважаючи на масові повстання й криваву визвольну боротьбу, мусила чекати розпаду Османської імперії, щоб вийти з її кордонів. Натомість саме тоді знайшли вираження організовані територіальні претензії ряду раніше сформованих сусідніх держав, і відбувся розподіл Македонії (1913 та 1919 роки). Лише в Другій світовій війні на одній частині своєї території македонському народові вдалося сформувати сучасну національну державу в межах Югославської федерації (1944), а після її розпаду проголосити й свою самостійність (1991).

Дослідження в галузі македонської мови, літератури, історії та культури, а також боротьба за їхнє утвердження мають півторастолітню історію. Відомою в XIX ст. є діяльність Анатолія та Парфенія Зографських, Дмитра та Константина Миладинових, Кузмана Шапкарева, Григора Прличева, Дмитра Македонського, Веніаміна Мачуковського та ін. Важливе місце та значення мали Слов'яномакедонське літературне товариство Георгія Пулевського в Софії (1888), Молоде македонське літературне товариство в Софії та його орган «Лоза» (1892–1893), Спілка македонських учнів та студентів «Вардар» у Белграді (1893–1894), а також белградський Македонський клуб і його газета «Балканський вісник» («Балкански гласник») (1902).

Для македонської славистики, філології, етнографії, фольклористики та культурної історії надзвичайно важливим є внесок бессарабського болгарина й відомого російського слависта Петра Драганова (1857–1928), дворічні македоністичні польові дослідження якого заклали підвалини сучасної македоністики як науки, а його «Македонсько-слов'янський збірник із додатком словника» («Македонско-славянский сборник с приложением словаря») (СПб., 1894) став першим виданням іноземного автора, здійсненим на македонській національній платформі.

З цього погляду також, безперечно, важливу роль мало заснування та діяльність Македонського науково-літературного товариства в Санкт-Петербурзі (1902), яке сформулювало першу повну й усебічну македонську національно-політичну та науково-культурну програму (1902), офіційно ввело македонську мову до службового вжитку (1903, 1912), видало першу книгу із сучасної македонської літературної мови та правопису «Про македонські справи» («За македонските работи») (Софія, 1903) та перший журнал цією мовою «Вардар» (Одеса, 1905), надрукувало першу мапу Македонії македонською мовою (СПб., 1913), а також випускало найвідоміший македонський періодичний орган «Македонський голос» («Македонский голос») (Петроград, 1913–1914). На чолі цієї багатопланової та винятково важливої діяльності стояли голова Товариства Дмитр Чуповський (1878–1940) та відомий македонський славист і національно-культурний діяч Крсте Мисирков (1874–1926).

Одним із головних завдань у програмах усіх цих македонських асоціацій було вивчення македонської народної творчості. Ще Г. Пулевський у своєму Товаристві головною метою ставив завдання «відродження народної македонської літератури» (1888), сам збирав та видавав македонські народні пісні. Статутною метою Товариства «Вардар» було «вивчення та ознайомлення зі своєю батьківщиною з географічного, етнографічного та історичного погляду» (1894), і майже такою самою була мета Статуту петербурзького Товариства: «вивчати мову, пісні, звичаї та історію Македонії» (1903), зокрема, «збирати й вивчати історичні пам'ятки та особливості побуту македонських слов'ян» (1912), тоді як програмні цілі журналу «Вардар» (1905) було викладено в публікації цього періодичного видання:

«1. Вірші, оповідання, романи й драматичні твори на теми місцевого життя.

2. Публікація пам'яток давньої писемності та усної народної творчості македонців.

3. Дослідження питань загальної македонської літературної мови. Характеристика окремих македонських говорів. Характеристика мови македонських літературних пам'ятників, як давніх, так і нових.

4. Дослідження пам'яток македонської усної та писемної літератури щодо їхнього змісту, зв'язку з народним життям та культурним становищем на час появи літературної пам'ятки. Літературні школи та напрями.

5. Опис вдачі, звичаїв, народного вбрання, народного життя, польові та домашні знаряддя, методи та характер праці, домашній устрій і виховання, умови життя, тобто побут і культурне становище народу, незалежно від умов чи у зв'язку з умовами його розвитку, на підставі особистих спостережень або згідно з пам'ятками усної народної творчості.

6. Сучасне народне життя македонців, пов'язане з усіма сучасними культурно-історичними чинниками...».

Після Першої світової війни голова Товариства Д. Чуповський, готуючи енциклопедично задуманий «План составления македонского речника и словника», включає таке:

«Географія та етнографія Македонії. Область із суто македонським та змішаним населенням. Які народи живуть у Македонії. Чим різняться говірки та звичаї різних груп македонців. Результати культурного впливу сусідів – болгар, сербів, греків, турків – на македонців. Основні та дотичні види занять мешканців, соціальні угруповання [...]».

Мова македонців. Народні пісні, казки та прислів'я. Народні музичні інструменти і народна музика. Македонська література, церковна та світська. У чому полягає різниця (мовна) між македонцями та іншими балканськими слов'янами. Спроби оформлення македонської [літературної] мови. Македонські періодичні та неперіодичні видання, які боронили та боронять незалежність і самостійність Македонії.

Коротка граматики македонської мови. Приклади розмов македонською мовою. Пісні, казки та прислів'я македонською мовою. Словник загальноживаних слів серед македонців. Мапа Македонії. Портрети борців за незалежність Македонії».

Упродовж міжвоєнного періоду у Вардарській частині Македонії було сформовано ряд легальних та нелегальних македонських товариств, які у своїй діяльності, крім усього іншого, значну увагу приділяли розвиткові македонської писемної мови, збиранню македонського фольклору та представленню народної культури широкому загалу. Головну роль у цьому відіграла різнобічна діяльність поета Кочо Рацина, високою активністю були також позначені: Македонська молодіжна революційна організація у Скоп'є (1933–1934), Культурно-просвітне товариство «Вардар» у Загребі (1935–1938) та «Наш вісник» («Наш весник») (1937), а також скопські періодичні публікації «Промінь» («Луч») (1937–1938) та «Наше слово» («Наша реч») (1939–1941).

Безпосереднім програмним послідовником та продовжувачем ідеології і діяльності петроградського Товариства був Македонський літературний гурток у Софії (1936–1942) на чолі з поетом і національним діячем Николою Вапцаровим (1909–1942). Тут не лише пробуджувалося й набирало сили національне усвідомлення майбутньої визвольної боротьби, для чого вивчалися македонська національна історія та культура, але й створювалася сучасна македонська література (В. Марковський, К. Неделковський, К. Рацин, В. Наумчеський). Усі члени Гуртка брали участь в антифашистській боротьбі, частина з них віддала в ній своє життя, інші стали засновниками сучасної македонської науки, літератури та культури в македонській державі. Тому й не дивно, що серед перших видань, які з'явилися в молодій державі, була об'ємна «Збірка народних пісень» («Збирка на народни песни») (1945) молодого слависта, наближеного до Гуртка, Блаже Конєського, а згодом – збірка «Македонські народні казки» («Македонски народни приказни») разом із «Букварем», та перша «Македонська граматики».

Саме тому серед перших науково-дослідних установ македонської держави був відновлений Етнологічний музей та заснований у той час Фольклорний інститут (1950), перейменований пізніше в Інститут фольклору (1962). Від цього інституту як окрема наукова установа відокремився Інститут македонської мови ім. Крсте Мисиркова (1963). Пізніше Інституту фольклору було надано ім'я Марка К. Цепенкова (1979), і він офіційно набув статусу суспільного закладу – Інституту фольклору ім. Марка К. Цепенкова (1997). Окремого інституту, який би займався проблемами етнографії/етнології, у Македонії не було створено, навіть кафедру етнології на філософському факультеті з незрозумілих причин на довгий час було скасовано й тільки пізніше відновлено на природничо-математичному факультеті університету в Скоп'є.

Інститут фольклору ім. Марка К. Цепенкова є науковою установою, що збирає, вивчає та презентує духовне й матеріальне надбання македонського народу, а також етнічних меншин у Македонії. Науково-дослідна діяльність Інституту провадиться в межах таких структурних підрозділів:

1. Відділ усної народної літератури.
2. Відділ народної музики і народного танку.
3. Відділ народних звичаїв та ігор.
4. Відділ текстильної та іншої народної орнаментики.
5. Бібліотека та Архів Інституту.
6. Загальний відділ.

Починаючи з 1969 року Інститут кожні два роки організовує Міжнародний симпозіум з балканського фольклору, а з 1968 року регулярно видає свій друкований орган «Македонски фолклор», де друкуються й матеріали Симпозіуму (п'ятьма мовами), крім того широка видавнича діяльність відбиває різнобічну науково-дослідну програму Інституту.

Утвердженню македонської фольклористичної та етнографічної наукової думки сприяли й колишні щорічні югославські (міжнародні) фольклористичні конгреси, що проводилися в різних республіках Югославії. Науковий досвід співробітники Інституту

здобували також як учасники національних і міжнародних конгресів, інших наукових заходів у країні та за кордоном. Наміри Інституту фольклору ім. Марка Цепенкова в Скоп'є стати міжнародним центром із вивчення фольклору народів Південно-Східної Європи значною мірою було реалізовано.

Співробітництво між нашими науковими установами має піввікову історію. Випуск «македонського» номера авторитетного журналу Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України не тільки надає ще одну можливість усебічного

взаємного ознайомлення з нашими народами і культурами, але й становить практичне й вагоме наближення македонської й української науки відповідно до Угоди про наукове співробітництво між Македонською академією наук і мистецтв та Національною академією наук України, яке особливо поглибилося після 2002 року. Від того часу міжакадемічна співпраця опинилася на новій, вищій фазі свого розвитку, проявом чого стають регулярні видання спільних збірників за результатами щорічних наукових зустрічей, які почергово відбуваються в наших країнах.

Переклад із македонської Оксани Микитенко